

Jursz-Salvadori, Katarzyna

Wystawa "Siedem grzechów głównych : ryciny z Gabinetu Rycin Polskiej Akademii Umiejętności w Bibliotece Naukowej PAN i PAU w Krakowie"

Kronika Zamkowa 1-2/51-52, 219-224

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KatarzynaJursz-Salvadori

WYSTAWA *SIEDEM GRZECHÓW GŁÓWNYCH.*
RYCINY Z GABINETU RYCIŃ POLSKIEJ AKADEMII
UMIĘJĘTNOŚCI W BIBLIOTECE NAUKOWEJ PAU
I PAN W KRAKOWIE

Wystawa *Siedem grzechów głównych* jest godna odnotowania nie tylko ze względu na jej niezwykle ciekawą tematykę i wysoką klasę prezentowanych rycin, ale również dlatego, iż była ona pierwszym po wojnie warszawskim pokazem tej szczególnej kolekcji grafiki, jaką stanowi zbiór Gabinetu Rycin PAU w Bibliotece Naukowej PAU i PAN w Krakowie. Liczy on około 100 000 bardzo różnorodnych rycin szkół europejskich, które reprezentują wszystkie najważniejsze ośrodki artystyczne od XV do XIX w.

Historia powstania kolekcji sięga okresu zaborów. Dla narodu polskiego pozabawionego w XIX w. państwowości szczególnie znaczenie miało utrzymanie własnego życia naukowego i kulturalnego. Jedynie w zaborze austriackim istniały, choć w ograniczonym zakresie, warunki umożliwiające funkcjonowanie polskich instytucji naukowych i kulturalnych. Tam też powstało Towarzystwo Naukowe Krakowskie, przekształcone w 1873 r. w Akademię Umiejętności. Ta instytucja naukowa o charakterze ponadzaborowym cieszyła się ogromnym moralnym autorytetem. Nic więc dziwnego, że stała się adresatem wielu darów, legatów pieniężnych i zapisów testamentowych Polaków zamieszkałych zarówno na dawnych ziemiach polskich, jak i na emigracji. Były to pojedyncze książki, ale i całe księgozbiory, stare druki, atlasy, mapy i ryciny, pieczęcie i numizmaty, a także wszelkiego rodzaju eksponaty o charakterze naukowym z dziedziny archeologii, geologii, mineralogii, biologii, zoologii i inne. W miarę powiększania

się zbiorów Akademia Umiejętności zaczęła organizować pomocnicze placówki naukowe i muzealne. Najstarszą z nich była Biblioteka (1856), później powstały muzea - Fizjologiczne (1888) i Archeologiczne (1891), wreszcie Gabinet Rycin PAU, utworzony już w niepodległej Polsce w 1935 r.

Te same patriotyczne cele utrzymania polskiego życia kulturalnego przyświecały naszym rodakom na emigracji po upadku powstania listopadowego skupionym głównie w Paryżu, którzy w 1838 r. ufundowali Bibliotekę Polską w Paryżu. Jej okazałe zbiory graficzne dały początek późniejszemu Gabinetowi Rycin PAU.

Zbiór rycin Biblioteki Polskiej w Paryżu powstał dzięki ofiarności osób prywatnych, przedstawicieli polskiej emigracji, oraz zagranicznych sympatyków sprawy polskiej. Złożyły się nań między innymi zbiory generała Karola Ottona Kniaziewicza (1762-1842) - uczestnika insurekcji kościuszkowskiej, wojen napoleońskich i powstania listopadowego, na emigracji jednego z doradców politycznych księcia Adama Czartoryskiego. Kniaziewicz, sam będąc malarzem amatorem, zgromadził około 1000 rycin, które po jego śmierci wpłynęły do Biblioteki. Drugim darczyńcą, a zarazem wybitną osobowością w dziejach polskiego kolekcjonerstwa, był Maciej Wodziński (1782-1848) - poseł na sejm Księstwa Warszawskiego. Po powstaniu listopadowym osiadł na emigracji w Dreźnie. Swoją bogaty zbiór rycin, liczący 10 562 obiekty luźne oraz 34 000 rycin zawartych w około 600 wydawnictwach ilustrowanych i albumach,

1. *Pokuta św. Jana Chryzostoma*, ok. 1496, miedzioryt, Albrecht Durer (1471-1528). Gabinet Rycin PAU

zapisał w testamencie Bibliotece Polskiej w Paryżu. Ofiarodawcą rycin francuskich z XVIII w. był Charles Forbes de Montalembert (1810-1870) - francuski pisarz, polityk i parlamentarzysta, który od 1830 r. na forum parlamentu bronił spraw polskich. Ofiarowana przez niego kolekcja rycin liczyła 2334 obiekty.

Co roku do Biblioteki napływały dziesiątki darów wzbogacających kolekcję grafiki. W 1882 r. zbiór szacowano na 30 000 rycin luźnych i 614 wydawnictw ilustrowanych sztychami, mieścił się on przy Quai d'Orleans nr 6 w domu zakupionym ze składek emigracji.

Z czasem polska emigracja nie była w stanie podźwignąć finansowo utrzymania Biblioteki Polskiej w Paryżu, dlatego w 1891 r. został podpisany w Krakowie akt przekazania jej wraz z budynkiem i zbiorami Akademii Umiejętności. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, w odmiennych sytuacjach politycznej zmieniła się także rola Biblioteki Polskiej

w Paryżu; od tej pory miała ona stanowić dla Francuzów źródło wiedzy o Polsce, jej nauce i kulturze. W związku z reorganizacją Biblioteki w Paryżu zatrzymano książki, mapy i ryciny dotyczące Polski i jej dziejów, zaś pozostałe dzieła - książki, rękopisy oraz ryciny szkół obcych - miały zostać przewiezione do Krakowa będącego siedzibą PAU.

Po śmierci Jerzego Moszyńskiego (1847-1924) - ostatniego właściciela rodzinnej kolekcji rycin gromadzonej przez kilka pokoleń na przestrzeni dwóch wieków - wykonawcy testamentu szukali instytucji, która mogłaby być godnym nabywcą zbioru. Po trwających dwa lata pertraktacjach PAU sfinalizowała zakup kolekcji Moszyńskich 5 stycznia 1929 r. (znając już wcześniej wartość i rozmiar kolekcji rycin z Biblioteki Polskiej w Paryżu, która miała niebawem zostać przekazana do Krakowa). Kontrakt obejmował 13 828 rycin szkół obcych. Ze zbioru wyłączono 2044 ryciny polskie lub o polskiej tematyce, które zgodnie z wolą Jerzego Moszyńskiego miały nadal pozostać w zbiorach rodzinnych.

Transport rycin z Paryża do kraju nastąpił dopiero jesienią 1931 r. Poprzedziło go wcześniejsze przesłanie do Polski na życzenie Departamentu Sztuki Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 1279 najcenniejszych obiektów.

W 1931 r. ryciny te były eksponowane w Warszawie w kamienicy Baryczków przy Rynku Starego Miasta. Wystawa ta dawała wyobrażenie o całości zbioru oraz jego artystycznej i naukowej randze.

W ten sposób PAU - do niedawna nieposiadająca żadnych zorganizowanych zbiorów sztuki - stała się właścicielką dwóch znakomitych kolekcji rycin obcych - paryskiej i Moszyńskich, z których świadomie wyłączono polonika. Rzecz ciekawa, że obie kolekcje znakomicie się uzupełniały. W kolekcji paryskiej lepiej reprezentowana była grafika włoska i niderlandzka oraz zbiór niemiecki (z 64 rycinami Durera), kolekcja Moszyńskich natomiast wyróżniała się

wysmakowanym zbiorem rycin szkoły angielskiej i francuskiej XVIII w. Połączone zbiory dały zaskakująco kompletny obraz rozwoju grafiki najznakomitszych szkół europejskich, poczynając od XV, a kończąc na XIX w.

Zbiory rycin PAU słusznie mogły być przedmiotem dumy. Kolekcja nie ustępowała lwowskiemu Ossolineum, a przewyższał ją jedynie zbiór Stanisława Augusta w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego.

Prace organizacyjne związane z utworzeniem Gabinetu Rycin trwały jeszcze kilka lat. Jego uroczyste otwarcie nastąpiło w czerwcu 1935 r.

W czasie II wojny światowej Gabinet Rycin PAU nie poniósł ciężkich strat. Zarekwirowany na początku wojny przez władze niemieckie zbiór został odnaleziony na przełomie roku 1945 i 1946 przez Adama Bochnaka i Tadeusza Mańkowskiego w piwnicach wawelskich, pośród skrzyń zawierających zbiory specjalne Biblioteki Jagiellońskiej¹.

Ten wspaniały zbiór grafiki pieczołowicie przechowywany i opracowywany w Gabinetcie Rycin PAU do niedawna znany był głównie specjalistom, rzadko prezentowano go szerokiej publiczności. Sytuacja ta zmieniła się jednak na lepsze, kiedy to blisko 10 lat temu Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie zaczęło systematycznie, co 2 lata, organizować w swej siedzibie wystawy

rycin z Gabinetu Rycin PAU przygotowywane przez kuratora zbiorów Krzysztofa Krużela. Dotychczas krakowska publiczność mogła obejrzeć cenne zbiory Gabinetu Rycin PAU na sześciu wystawach. W 1995 r. zaprezentowano dzieła Franceśca Bartolozziego, jednego z wybitniejszych grafików przełomu XVIII i XIX w.; w 1997 r. odbyła się wystawa grafiki Albrechta Durera i innych mistrzów XVI w.; w 1999 r. - *Rembrandt, Rubens i inni. Arcydzieła grafiki XVII-wiecznej*; w 2001 r. - *Hogarth i jego wiek. Arcydzieła grafiki XVIII-wiecznej*; w 2004 r. - *Siedem grzechów głównych*, natomiast w 2006 r. - *Rembrandt i jego konkurenci*.

Wystawa *Siedem grzechów głównych* zaprezentowana w Międzynarodowym Centrum Kultury w Krakowie w 2004 r. była piątą z kolei. Cieszyła się wielkim zainteresowaniem publiczności. Jej ogromne walory artystyczne i edukacyjne wzbudziły zainteresowanie i uznanie dyrekcji Zamku Królewskiego w Warszawie, która postanowiła zaprezentować ją także stołecznej publiczności. Zamiar przeniesienia ekspozycji do Warszawy od razu spotkał się z przychylnością pani dr Karoliny Grodziskiej - dyrektora Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie - właściciela rycin, oraz prof. Jacka Purchli - dyrektora Międzynarodowego Centrum Kultury w Krakowie - organizatora wystawy.

Z różnych względów realizacja tego przedsięwzięcia przesunęła się w czasie o 2 lata, przez co wystawę zamkową otwarto dokładnie w 75 lat po pierwszej warszawskiej prezentacji większego zespołu rycin pochodzących z tej niezwykle interesującej kolekcji, jaką była wspomniana wystawa w kamienicy Baryczków przy Rynku Starego Miasta w 1931 r.

W dniach od 14 marca do 14 maja 2006 r. w Zamku Królewskim w Warszawie, w salach wystaw czasowych na II piętrze, warszawska publiczność miała okazję oglądać ekspozycję zatytułowaną *Siedem grzechów głównych - Ryciny z Gabinetu Rycin Polskiej Akademii Umiejętności w Bibliotece Naukowej PAU i PAN*

2. *Siedem grzechów głównych*, po 1635, akwaforta, Oficyna Paula Fursta (ok. 1605-1666) w Norymberdze. Gabinet Rycin PAU

3. Fragment ekspozycji *Siedem grzechów głównych...* Fot. P. Kubiak

w Krakowie. Wystawa została zorganizowana dzięki życzliwości i daleko idącej pomocy Międzynarodowego Centrum Kultury w Krakowie.

Autorem scenariusza wystawy, jak i autorem katalogu był kierownik Gabinetu Rycin PAU - Krzysztof Krużel. Kuratorem wystawy w Zamku Królewskim w Warszawie była Katarzyna Jursz-Salvadori, komisarzem organizacyjnym - Anna Małecka, zaś autorką oprawy plastycznej - Agnieszka Putowska-Tomaszewska.

Widzowie mogli obejrzeć 125 niezwykle ciekawych rycin europejskich mistrzów, wykonanych pomiędzy XV a XIX w. w takich technikach, jak miedzioryt, akwaforta i mezzotinta.

Znalazły się tam między innymi: miedzioryty Albrechta Durera i Lucasa van Leyden, kompozycje wg Pietera Bruegla Starszego - wydane w słynnej antweperskiej oficynie Hieronima Coka, manierystyczne sztychy z haarlemskiej szkoły Henrika Goltziusa i XVII-wieczne grafiki z efektownymi kompozycjami wg Petera

Paula Rubensa, Jacoba Jordaensa, Rembrandta van Rijn i Davida Teniersa

Ekspozycję uświetniły akwaforty konkurentów Rembrandta, Jacques'a Callotta i Václava Hollara, oraz nauczyciela Rembrandta - Pietera Lastmana, a także XVIII-wieczne grafiki włoskie, angielskie i francuskie.

Wystawa nie tylko wzbudzała zainteresowanie znakomitą klasą prezentowanych rycin, ale także przyciągała swoim tematem. Wyzwanie, jakie podjął Krzysztof Krużel, przygotowując ekspozycję ikonograficzną poruszającą trudne zagadnienie siedmiu grzechów głównych, odzwierciedlają słowa prof. Andrzeja Borowskiego zawarte we wstępie do polskiego tłumaczenia podręcznika *Ikologia* Cezarego Ripy: „Wyobrazić miłość, namalować nienawiść, albo pochlebstwo czy gniew lub cierpliwość. Od dawna jak się zdaje, ludzie nie mają takich problemów, które nurtowały artystę w XVI i XVII w.”.

Przez wieki do najważniejszych religijnych zadań sztuki należało potępienie

zła, w czym ważną rolę odgrywała bogata ikonografia ostrzegająca przed grzechem za pomocą personifikacji i symboli. Duże zainteresowanie wystawą pokazało, iż temat ten jest nadal aktualny w naszych czasach, kiedy to „Pycha stała się *cool*, a Nieczystość *trendy*”, aby posłużyć się tekstem jednego z wpisów do księgi pamiątkowej.

Widzowie spotkali się na wystawie z zapomnianym dziś terminem „saligia”, który został utworzony z inicjałów łacińskich nazw siedmiu grzechów głównych, pochodzących z kanonu ustalonego w VII w. Są to: *Superbia* - Pycha, *Avaritia* - Chciwość, *Luxuria* - Nieczystość, *Invidia* - Zazdrość, *Gula* - Łakomstwo, *Ira* - Gniew i *Acedia* - Lenistwo. W średniowieczu używany był jako wspólne określenie siedmiu grzechów głównych, natomiast czasownik *saligiare* oznaczał tyle, co „zgrzeszyć śmiertelnie”.

Na przykładzie sztuki graficznej, której odbitki były powielane w wielu egzemplarzach, dzięki czemu docierały do licznych odbiorców, na wystawie można było prześledzić wysiłki sztuki chrześcijańskiej, która od stuleci próbowała wspierać człowieka w rozwiązywaniu odwiecznych dylematów moralnych, ostrzegając przed grzechem i ukazując jego konsekwencje za życia i po śmierci. Czyniła to za pomocą powszechnej niegdyś symboliki grzechów - zakodowanej w określonych personifikacjach oraz specjalnie dobranych tematach biblijnych i mitologicznych, a także w scenach rodzajowych i wyszukanych alegoriach, których przesłanie nie zawsze potrafiłyśmy dziś prawidłowo odczytać.

Wystawa podzielona została na osiem części. Wprowadzenie stanowił Grzech Pierworodny - będący początkiem upadku człowieka - oraz jego konsekwencje, czyli cztery rzeczy ostateczne: Śmierć, Sąd Ostateczny i czekające po nim na człowieka Niebo lub Piekło. W części tej można było również obejrzeć losy grzeszników ulegających demonom *saligii*. Pozostałe części wystawy poświęcone były poszczególnym siedmiu grzechom

przedstawionym jako personifikacje opatrzone atrybutami, a także ukazany w scenach zaczerpniętych z Biblii, mitologii oraz w scenach rodzajowych.

Oglądając wystawę, widzowie mogli prześledzić, jakim przemianom ulegało obrazowanie grzechów na przestrzeni wieków oraz jak zmieniała się wymowa niektórych symboli. Na przykład sowa - dziś symbol mądrości - niegdyś była jako ptak ciemności kojarzona z piekłem, głupotą i pijaństwem. Zaś melancholia, w średniowieczu stawiana na równi z lenistwem, z czasem została zrehabilitowana, zyskując znaczenie inspiracji twórczej niezbędnej dla artystów i uczonych. Tak właśnie ukazał ją Albrecht Dürer w swym słynnym miedziorycie z 1514 r. Natomiast ukryte przesłanie motywu jeźdźca spadającego z konia przez wieki pozostawało przestrożą przed pychą, która zawsze kończy się upadkiem (tak jak np. w scenie nawrócenia św. Pawła). Podobną wymowę miało również przedstawienie wieży Babel.

Zapomniano już dzisiaj o zaciekłości, z jaką moralność chrześcijańska potępiała wszelką rozrywkę uważaną za marnotrawienie czasu życia. Ścieżką prowadzącą wprost do grzechu pijaństwa i rozpusty była według niej muzyka porywająca do tańca, dająca okazję do przytulania się niezamężnym parom. Gry hazardowe, stanowiące faktycznie poważny problem społeczny, potępiano w świetle grzechu gniewu wybuchającego u graczy podczas rywalizacji - symbolem ostrzegawczym były rekwiizyty tryktraka.

Wystawa *Siedem grzechów głównych* zarówno w Krakowie, jak i w Warszawie cieszyła się bardzo dużym zainteresowaniem, co udowodniło, że tematy ikonograficzne ukształtowane jeszcze w średniowieczu mogą być nadal ponadczasowym przesłaniem także dla współczesnego widza.

Właściwe odczytanie wystawy ułatwiał widzom towarzyszący jej bardzo dobrze opracowany katalog oraz filmowa prezentacja *Siedem grzechów głównych* wyjaśniająca zawilość symboliczne słynnej serii rycin Pietera van der Heydena według Pietera Bruegla Starszego, gdzie autor

wzoru w celu przedstawienia grzechów odwołał się do przysłów i porzekadeł o grzechach, szeroko rozpowszechnionych wśród prostego ludu. Lecz rebusy zawarte w ogromnej ilości scenek, niegdyś zapewne zrozumiałe dla widza, dziś nie zawsze są czytelne, często wymagają rozszyfrowania. Można zobaczyć tu, jak odór pieniędzy przyciąga chciwca niczym muchę lub jak lenistwo jedzie na wozie nędzy. Prezentacja filmowa, podobnie jak katalog, przygotowana została przez autora wystawy - Krzysztofa Krużela².

Dodatковым atutem ekspozycji w Zamku Królewskim w Warszawie była jej wysmakowana oprawa plastyczna. Poszczególne części wystawy poświęcone kolejnym grzechom wyodrębniono nie tylko przestrzennie, za pomocą specjalnie zbudowanych paneli dzielących sale wystawowe na mniejsze przestrzenie, ale także zróżnicowano ryciny odmiennymi kolorami passe-partout.

Przez cały czas trwania wystawy w Zamku Królewskim odbywały się wykłady, w tym: prof. Juliusza A. Chrościckiego *Judasz - apostoł zdrajca. Przedstawienia w sztuce nowożytnej*; Wojciecha Eichelbergera *Siedem grzechów głównych - siedem boskich pomyłek*; prof. Jerzego Miziołka *O grzechach Arystotelesa*

i *Wergiliusza, czyli o mędracach wodzonych na pokuszenie i chrześcijańskich przykładach cnót*; ks. prof. Waldemara Chrostowskiego *Siedem grzechów głównych w tradycji mądrości Izraela*.

Na przemian z prelekcjami zorganizowano zajęcia plastyczne, warsztaty filozoficzne i spotkania literackie rozwijające niektóre wątki ukazane na rycinach wystawy, między innymi: *Kultura kreski - różne techniki graficzne na przestrzeni wieków* - artysta grafik Aleksandra Chojecka i kustosz Daniel Artymowski; *Wolność a konieczność* - otwarty warsztat filozoficzny, Beata Artymowska i Wojciech Łukasik; *Porzućcie wszelką nadzieję* - spotkanie literackie, prowadzenie Katarzyna Buczek, recytacja Barbara i Jacek Bursztynowiczowie; *Rylcem i kreską* - pokaz technik graficznych, artysta grafik Aleksandra Chojecka.

Uczniowie warszawskich szkół, po wcześniejszej rezerwacji, mogli uczestniczyć w lekcjach muzealnych poświęconych tematyce grzechu i cnoty oraz dobra i zła prowadzonych przez Beatę Artymowską (codziennie odbywały się minimum dwie lekcje). Imprezy towarzyszące wystawie zostały przygotowane przez Pracownię Działań Muzealnych i Dział Oświatowy Zamku Królewskiego w Warszawie.

PRZYPISY

¹ Wiadomości na temat historii powstania Gabinetu Rycin PAU na podstawie artykułu: K. Grodziska, *Dzieje niezwykłej kolekcji: Gabinet Rycin PAU i Zbiory Graficzne Biblioteki PAN*, w: *Rembrandt, Rubens i inni*, katalog wystawy, Kraków 1999, s. 27-43.

² Informacje na temat symbolicznych treści wystawy na podstawie artykułu: K. Krużel, *Saligia na rycinach w Polskiej Akademii Umiejętności*, w: *Siedem grzechów głównych*, katalog wystawy, Kraków 2004, s. 31-95.